

які рамки координат він виставляє і якому способові побудови визначень віддає перевагу. Це необхідно для того, щоб підготовлений кейс було сформовано в тому ж тезаурусі чи понятійному просторі, яким користуються учасники, що прийшли на тренінг. Тому не варто включати в кейс поняття і категорії, не властиві цій професійній групі.

Висновок. Отже, представлено авторське бачення принципів, які слід враховувати при розробленні кейсів як когнітивного інструменту формування готовності спеціаліста до вирішення професійних завдань. Запропоновані принципи конструювання кейсів є ключовими і системними для якісної підготовки будь-якого кейсового завдання, а в поєднанні із завданнями психолога, який проводить інтерв'ю по створенню кейсу, сприяють ефективному формуванню готовності особи до вирішення різноманітних професійних завдань. Саме ці принципи мають стати основоположними, особливо коли йдеться про розроблення кейсів, призначених для застосування в когнітивно орієнтованих тренінгах.

Література

1. *Казміренко В. П.* Засади когнітивної психології спілкування / В. П. Казміренко // Наукові студії із соціальної та політичної психології : зб. статей. – К., 2009. – Вип. 23 (26). – С. 140–164.
2. *Тютюнник В. И.* Деяния как личностно-образующие циклы и единицы анализа человеческой жизни / В. И. Тютюнник // Вестник Новгородского государственного университета. – 1997. – № 6. – С. 89–95.
3. *Михайлова Е. А.* Кейс и кейс-метод: общие понятия / Е. А. Михайлова // Маркетинг. – 1999. – № 1. – С. 109–117.

© **Духневич В. М.**

СМИСЛОВІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В СУЧАСНОМУ МІФІ

В. В. Жовтянська, м. Київ

Представлено погляд на міф як на безпосередній смисловий спосіб репрезентації дійсності, у якому суб'єктивний аспект відображення не відокремлений від об'єктивованого. Показано, що в основі будь-якої когнітивної репрезентації лежить латентна ірраціональна гіпотеза, яка може бути зіставлена із смисловим аспектом відображення дійсності. Надалі смислове відображення може бути розгорнуто в художньому образі або, пройшовши рефлексію, постає як раціональне знання. Невідрефлексований спосіб смислового відображення, закріпленний у системі значень, розглядається як мертвий міф – псевдооб'єктивована картина світу із значним маніпулятивним потенціалом.

Ключові слова: міф, відображення, репрезентація, смисл, значення, маніпуляція.

Представлен взгляд на миф как на непосредственный смысловой способ репрезентации действительности, в котором субъективный аспект отражения не отделен от объективированного. Показано, что в основе любой когнитивной репрезентации лежит латентная иррациональная гипотеза, которая может быть сопоставлена со смысловым аспектом отражения действительности. В дальнейшем смысловое отражение может быть развернуто в художественном образе или, пройдя рефлексию, стать рациональным знанием. Неотрефлексированный способ смыслового отражения, закрепленный в системе значений, рассматривается как мертвый миф – псевдообъективированная картина мира, обладающая значительным манипулятивным потенциалом.

Ключевые слова: миф, отражение, репрезентация, смисл, значение, манипуляция.

The article presents the view on the myth as a direct semantic way of reality representation, in which subjective and objective aspects of psychic reflection are not separated. It is shown that the basis for any cognitive representation is the latent irrational hypothesis which may correlate with semantic aspect of reality reflection. Latter the semantic reflection may unfold in an artistic image or become a rational knowledge. The nonreflectional way of sense representation fastened in the system of meanings is considered as a dead myth – the pseudo objective world image which possesses a large manipulative potential.

Key words: myth, reflection, representation, sense, meaning, manipulation.

Головна *мета* цієї статті – з'ясувати, що таке сучасний міф як спосіб репрезентації дійсності і яким є психологічне підґрунтя для його існування.

Актуальність такого питання може бути розглянута в кількох вимірах. *Перший* із них – онтологічний. Він пов'язаний із психологічним аналізом індивідуальних та суспільних репрезентацій дійсності, і перш за все в контексті дослідження побутової свідомості. Ми всі пам'ятаємо тезу про те, що міф був панівною формою світобачення протягом тривалого історичного проміжку часу, а потім передав свої функції мистецтву, релігії, науці та філософії. Але сучасні способи відображення дійсності не зводяться лише до зазначених інституціоналізованих форм, і є значний прошарок свідомості – так званої побутової свідомості, що може бути дотичний до наукового, філософського чи мистецького бачення, але не вичерпується ним. Тож постає питання, чи живе там міф і донині, і якщо так, то яких форм він набуває?

Другий вимір – гносеологічний. Справа в тому, що саме поняття міфу в межах соціогуманітарного знання є досить неоднорідним. Можна умовно виділити два найбільш загальні підходи до розуміння цього феномена. Перший пов'язаний переважно з об'єктивно-ідеалістичною та суб'єктивно-ідеалістичною традиціями, у яких міф розглядають як таке, що спроможне відкрити справжню реальність і суть речей або що є шляхом до конструювання такої реальності. Другий підхід розуміння міфу пов'язаний з позитивістською методологією, а також із структуралізмом. Тут міф розглядають уже як деяку викривлену, погано відтворену і необ'єктивовану реальність, а іноді й просто як семіологічно опосередковану маніпуляцію [1]. Причому завдяки структуралістам і їхнім послідовникам до сучасного міфу найчастіше застосовують саме останню інтерпретацію. Ми досить часто стикаємося з різними міфологемами, що циркулюють у вигляді пропагандистських гасел в масовій свідомості і подають викривлене або, у кращому випадку, неперевірене зображення дійсності. То чи справді сучасний міф існує лише у формі недосконалого знання, а відтак маємо розглядати його як явище негативне, і чи пов'язаний він генетично та сутнісно з міфом історичним, класичним?

Третій вимір – практичний – безпосередньо впливає з попереднього. Якщо міф є негативним явищем, то він має бути розпізнаний у сучасних системах репрезентацій. Саме це, власне, і посилює актуальність означеної проблеми, адже якщо міф виступає для нас формою відображення дійсності, то, перебуваючи всередині нього, ми не можемо розпізнавати його саме як міф. Тому для його ідентифікації потрібна саме наукова рефлексія.

Розпочнімо цю наукову рефлексію з попередніх визначень. Ті два аспекти, чи прояви, міфу, у яких він був упізнаваний у межах двох основних напрямків дослідження, умовно позначимо як “живий” і “мертвий” міф (позначення пов'язані з аналогією до живої і мертвої метафори). У попередньому дослідженні, що стосувалося *історіогенезу* класичного міфу, було показано, що в ньому справді ці два прояви потенційно співіснують і мають своє психологічне підґрунтя, пов'язане із смисловим відображенням дійсності [1]. При цьому живий міф розглядався як суб'єктивно-чуттєвий спосіб відображення дійсності, втілений у художньому образі. Причому художній образ у міфі, на відміну від мистецтва, не відокремлюється від самої дійсності. Його безпосередня залученість до самої практики життя призводить до так званих процесів смислових трансформацій, у результаті яких образна репрезентація перетворюється на знакову, смислове осягнення дійсності обертається на значеннєвий опис, а живий міф перетворюється на мертвий.

У даній статті *об'єктом* дослідження є *актуалгенез* процесів репрезентації дійсності. У цих процесах репрезентації нас передусім цікавить співвідношення та взаємозв'язки суб'єктивно-чуттєвого і об'єктивованого рівнів відображення.

Численні дослідження засвідчують, що в процесі формування образу спочатку з'являються так звані об'єкт-гіпотези, які структурують і доопредмечують окремі сенсорні дані. Сприйняття стимулів через висування та перевірку гіпотез закладено вже на психофізіологічному субстраті [2; 3]; причому воно властиве не тільки порівняно простому сприйманню на рівні перцепції, а й таким складним процесам відображення, як дешифрування лексичної інформації [4; 5]. С. Д. Смирнов вважає, що в ролі об'єкт-гіпотез виступає образ світу, точніше, та його частина, що актуалізована загальним контекстом діяльності людини, а проявляються вони в системі значень та емоційно-особистісних смислів [6]. Тут Смирнов починає йде за О. М. Леонтьєвим, який вважав, що саме значення задають предметність образам, передуючи їхньому оформленню [7]. Але ми пам'ятаємо, що значення є не лише результатом, а й процесом суб'єктивної репрезентації, і під кутом зору своєї процесуальності воно може бути зіставлене з поняттям *смыслу* (саме про нього йдеться, допоки процес відображення не набув оформленості і застигlosti в певній інтерпретації). Тому саме категорія *смыслу* якнайбільше підходить на роль ідентифікувальної об'єкт-гіпотези. Це підтверджується і психосемантичними дослідженнями О. Ю. Артем'євої, яка відкрила феномен так званого *першобачення* [8]. Він полягає в тому, що в процесі ідентифікації об'єкта людина спочатку "зчитує" його конатативні характеристики, тобто емоційно-оціночні ознаки, а вже потім – денотативну належність. Якщо слідом за Артем'євою ці емоційно-оціночні шкали ідентифікувати із семантичним *смыслом* об'єкта, то виходить, що спочатку сприймається саме *смысл*, а вже потім відбувається предметна ідентифікація пред'явленого стимула.

Але не лише предметна, а й когнітивна інтерпретація об'єктів та явищ передбачає попередній процес висунення гіпотез. Так, ми знаємо, що процес мислення передбачає як *інтуїтивну* складову, яка своїм результатом має безпосередньо дане розуміння – інсайт, так і *раціонально-логічну*, що вводить у недиз'юнктивний процес мислення силіогізми, які є не лише засобом віднайдення рішення, але, можливо навіть більшою мірою, засобом доведення інтуїтивно отриманого результату. Тобто мислення як процес завжди містить у собі як інтуїтивний пошук, так і зворотну логічну рефлексію. Не забуваймо також, що саме недиз'юнктивний процес мислення Л. С. Виготський асоціював з поняттям *смыслу* [9]. Із цим же конструктом пов'язував

О. К. Тихомиров ту специфіку бачення задачі, яка веде до інсайту [10]. Причому смислове переконструювання задачі, що приводило до розв'язку, передувало його (розв'язку) рефлексії та перевірці.

Це дає право стверджувати, що вирішення розумових задач передбачає висунення творчих гіпотез, пов'язаних із смисловим відображенням ситуації, та їх подальше логічне обґрунтування. Та смисл є непростим психологічним конструктом, оскільки зумовлений не лише когнітивними, а й емоційними аспектами відображення. Він відтворює невідрефлектоване суб'єктивне сприймання реальності, і ця закладена в ньому суб'єктивність не завжди уживається з раціональністю. Простіше кажучи, смисл відкриває те, що “здається”, а наскільки останнє відповідає об'єктивним даним – це ще велике питання. Саме тому використання логічних силогізмів у процесі мислення – це не зайва додаткова процедура, що лише формалізує віднайдений результат, а неодмінна складова і незамінний інструментарій мислення.

Суб'єктивність, притаманна смислові, є незамінним атрибутом там, де йдеться про мистецьке відображення дійсності. Саме мистецьке відображення відкриває такі прояви буття, котрі залишаються закритими в межах логіко-раціональних інтерпретацій. У цій площині природним вираженням смислу можна вважати художній образ. Але якщо смисл використовується не для відображення естетичної чи етичної правди буття, а в площині раціональної прагматики, то такий спосіб вираження буде вже неадекватним. Тут-бо йдеться вже не про правду, а про істину, і кожна річ інтерпретується не через образ, а через силогізм, на кшталт: “дещо є тим-то”. Це вже буде інформаційне повідомлення, що базується на системі знаків (та, відповідно, значень). Для того щоб вступити в царину раціональних інтерпретацій, суб'єктивна зв'язність речей, відображена у смислі, має пройти відповідну перевірку на об'єктивацію, тобто стати об'єктом рефлексії (це те, про що ми говорили, коли розглядали мислення). Утім, ніхто не сприйме за новину, коли сказати, що зроблені людьми висновки не завжди достатньою мірою відрефлексовані і раціонально обґрунтовані. Зрештою, вироблення логічно бездоганного висновку – це певна культура, що потребує формування відповідної методології. Там, де наука логіка не вступає у свої права, система інтерпретацій може бути дуже далекою від чітко виведеного силогізму. У першу чергу це стосується донаукового етапу знання; іншим прикладом є буденно-побутове мислення.

Процес формування суб'єктивних репрезентацій дійсності передбачає як предметну ідентифікацію об'єктів, так і створення системи інтерпретацій щодо них. Це два взаємопов'язані і взаємозумовлені процеси. Система інтерпретацій дійсності дає можливість класифікувати об'єкт певним чином, а відтак і здійснити його предметну

ідентифікацію. Коли об'єкт визначено, тобто предметну ідентифікацію задано, його можна вивчати та створювати подальші інтерпретаційні схеми дійсності (наприклад, міфологічні або наукові), але основою для їх розгортання є створена і створювана предметна ідентифікація дійсності. Як уже зазначалося вище, обидва ці процеси базуються на попередньому висуненні смислових гіпотез, які відтак лежать в основі формування системи суб'єктивних репрезентацій. Зрозуміло також, що подальше розгортання і вираження смислів може здійснюватися або через художній образ, або через знакову інтерпретацію дійсності.

Якщо художній образ, що відтворює смисл, безпосередньо впливається в цілісну життєдіяльність суспільства чи окремої людини, маємо справу із живим міфом. Якщо ж творення образу відбувається в межах якоїсь виокремленої інституціоналізованої форми діяльності, то замість міфу маємо вже мистецтво і деякі форми релігійного служіння (там де вони базуються на символіці образу).

У випадку, коли смисл утілюється через систему знаків і перетворюється на значення, його подальший розвиток може відбуватися двома шляхами. Перший – здійснюється подальша логічно обґрунтована верифікація смислової ідентичності об'єкта, тобто отримане гіпотетичне знання проходить свого роду методологічну рефлексію, а значення стає справжнім *поняттям*. Інституціоналізованою царинною його функціонування є наука і філософія. Другий шлях – коли подальша верифікація не відбувається, а значення не відокремлюється від того прошарку суб'єктивного, яке забарвлює смислову репрезентацію дійсності; у цьому разі отримуємо описаний вище мертвий міф – насичену суб'єктивним баченням значеннєву *інтерпретацію* об'єкта.

Така насиченість невідрефлексованим безпосереднім ставленням є безумовною окрасою художнього образу, але становить небезпеку тоді, коли йдеться про категорії істинності. Сама по собі відсутність логічної верифікації ще не означає, що віднайдене знання є помилковим, – інтуїтивні прозріння іноді дають приголомшливий результат. Та й узагалі суб'єктивність іманентно властива самому процесові пошуку істини. Але результат цього пошуку завжди має бути об'єктивований. Підстави для його обґрунтування пов'язані зовсім не із суб'єктивним процесом його віднайдення – вони лежать зовсім в іншій площині – у площині раціонального висновку. Якщо ми в цьому вимірі говоримо, що “дещо є тим-то”, то маємо на увазі, що це властиво речі самій-по-собі, тобто є об'єктивним результатом. Наявність рефлексивного аспекту в мисленні якраз і забезпечує цю постійну націленість на об'єктивацію. Що ж до мертвого міфу, то такої рефлексії не відбувається і суб'єктивний процес осягнення дійсності не відокремлюється від результату. Це й означає, що смисл як суб'єктивний

аспект відображення не відрефлексовано від значення як результату відображення. Останнє ж репрезентує деяку об'єктивність, “реальний стан речей”. Отже, суб'єктивне в мертвому міфі не відокремлюється від об'єктивного, а точніше – суб'єктивне тут видається за об'єктивне. Усі суб'єктивні враження, пов'язані з об'єктом, стають “властивостями” самого об'єкта. Спосіб сприймання й інтенцію сприймання тут зведено до купи. Інакше кажучи, те, що насправді є феноменом, видається за онтологічні властивості об'єкта.

Насправді суб'єктивне тісно переплітається з об'єктивним і в живому міфі, але в останньому воно ніколи не видає себе за об'єктивне, оскільки не протиставляється йому. Більше того, і суб'єктивне як творчий процес, і об'єктивна реальність у живому міфі є самоцінними, а відтак вони хоч і неподільні, але не замінюють одне одного. Художній образ у міфі або мистецтві є самодостатньою інтенцією суб'єкта, і йому немає сенсу бути прихованим або щось імітувати.

У наш час, коли мистецтво, наука і релігія існують як усталені, інституціоналізовані форми вираження смислів, для класичного розгорнутого міфу, власне, не залишається місця. І справа не лише в тому, що у своєму історіогенезі він перетворився на інші системи репрезентацій, а і в тому, що у своєму актуалгенезі смисл розвивається через культурно опосередковані способи. Адже творча діяльність не лише дає йому змогу виразитися, а й сама його розвиває. Складні форми втілення смислу, які раніше поставали як розгорнута міфологічна розповідь, сьогодні найчастіше знаходять своє вираження в мистецькому чи науковому творі або релігійному служінні. Тобто якщо міф не застигає одразу як мертвий міф, а його розвиток триває, то останній швидше за все відбуватиметься у вищезгаданих інституціоналізованих формах. Але хоча живий міф і набуває здебільшого редукованих форм, усе ж він не щезає, адже спроможність налагоджувати непрагматичні відносини з реальністю не втратили і раціональні сучасники. Як бачимо, та самоцінність світу або його невеликої частини, яка відкривається людині в безпосередньому спогляданні, може стати основою мистецтва, науки, філософії або ж релігійного переживання, водночас цей же спосіб світобачення наскрізь пронизує і побутову культуру.

Відмітною рисою сьогоденішнього міфу є те, що він перемістився із світу природи у світ штучний, що й не дивно, оскільки сучасна людина має відносини і взаємодіє переважно з предметами виробництва. Така специфіка життя, звісно, накладає відбиток і на смислове відтворення реальності. Можливо, саме тому найбільш поширеною формою міфу в сучасному світі став *дизайн*. Цей вид естетичного самовираження цікавий тим, що об'єднує мистецтво з речовим світом: дизайнерська річ є і художнім образом, і об'єктом одночасно. Вона, з

одного боку, самоцінний предмет, який несе свій естетський смисл у собі, а з другого – існує в самому процесі побутового життя, тобто є справжнісіньким міфом.

Іншим видом сучасного міфу, до речі теж пов'язаним з дизайном, є *мода*. З погляду внутрішніх смислових трансформацій це настільки цікавий феномен, що про нього варто говорити окремо. Зараз лише зауважимо, що в межах моди людина в одязі, чи в макіяжі, чи взагалі якимось прикрашена, “оформлена” людина є і естетичним образом, і одночасно реальним об'єктом. Справжнє покликання моди – підіймати і прикрашати прагматику життя, тому її також можна вважати справжнім міфом.

Мода не єдиний приклад того, як художній образ накладається на реальну людину. Іншим взірцем такого поєднання може бути театральна роль. Але реальна особистість у межах часопростору спектаклю вже підпорядкована художньому образowi, умовний план тут переважає дійсний, тому це вже не чистий міф, а мистецтво. І хоч об'єкт, тобто актор, тілесно і є реальним, його справжня особистість відокремлена від умовного дійства. Та й саме дійство, що відбувається на сцені, матеріальними і смисловими рамками відокремлене від реального життя. Але побутова свідомість не завжди відділяє актора від його ролі, і, мабуть, саме театральна постановка є найближчим до міфу видом мистецтва. Недарма історія зберегла перехід від міфологічного дійства до театру, закарбувавши його в назвах комедії, трагедії та драми.

Прикладом живого міфу, дуже близького до мистецтва, є танок. Як і в театральній постановці, художній образ тут нерозривно пов'язаний з реальним носієм – людиною, причому на відміну від спектаклю її особистість не залишається за рамками дійства – умовний та реальний план у даному випадку перебувають у повній гармонії. У танці людина виражає себе, залишаючись собою, тобто образ нерозривно поєднується з об'єктом. Оскільки історичні корені танцю сягають стародавніх ритуальних практик, цей вид мистецтва-у-житті також пов'язаний з класичним міфом. Перехідною формою, що виражає цей зв'язок, вважають, наприклад, індійський храмовий танець. Це не просто художня форма, а й символічна розповідь про індійських богів та героїв. Більш пізні за походженням варіанти індійського танцю вже набувають світського характеру і повідомляють про особистісні почуття, стосунки тощо. У танці поєднуються і безпосереднє вираження почуттів, і, невідривно від нього, розповідь про ці почуття. Як бачимо, символізм індійського танцю має відчутне знакове навантаження.

Формою символічних репрезентацій, яка втілює перехід від образного до суто знакового відображення дійсності, вважають *ієрогліф*. З одного боку, він є абсолютно умовним позначенням, що включене у

синтагматичні відносини в межах існуючого мовного тезауруса. З другого боку, він утримує в собі стилізований образ конкретних об'єктів, що відкривають шлях до розуміння його значеннєвого наповнення. Тобто він одночасно може бути і живою метафорою, що репрезентує денотат через конкретику дійсності, і мертвим образом – знаком. Написаний вручну ієрогліф видається справжнім мистецьким витвором, споглядання якого може давати естетичну насолоду. Він містить у собі і відбиток руки майстра, і зображення, що нагадує про конкретику сюжету, і смислове навантаження, яке він відкриває як символ. Це і відокремлений від дійсності самоцінний художній образ, але водночас і прив'язана до цієї дійсності інтерпретація, тобто живий міф. Утім, уніфікований друкований ієрогліф уже повністю втрачає власну самоцінність, перетворюючись на лише умовну абстракцію. У цьому, власне, немає нічого поганого, просто абстрактний знак покликаний служити іншим цілям – передавати інформацію через узагальнені категорії. Проблеми починаються лише там, де значеннєве узагальнення повністю не відокремлене від конкретики ситуативного.

Ієрогліф якраз і показує, що історичний шлях формування значення проходить через відтворення конкретної ситуації. Саме зображення конкретної події чи об'єкта дає можливість здогадатися, що є змістом знака. Актуалгенез сприйняття значення також прив'язаний до ситуації, до контексту, який і дає змогу доопредметити зміст знакового виразу. Це гіпотези, які підтверджуються або спростовуються в процесі спілкування чи отримання інформації. Так само і в онтогенезі індивіда формування його тезауруса відпочатково пов'язане з конкретними об'єктами, представленими в суб'єктивному досвіді.

Так, згідно з класичними дослідженнями [9; 11] для дитини значенням слова виступає спочатку суб'єктивна пов'язаність окремих речей, причому їх об'єднання відбувається на основі спільного враження, а не властивостей самих цих речей. Це стадія *синкретичного* мислення. На стадії *комплексного* мислення окремі предмети пов'язуються дитиною вже на основі об'єктивних особливостей, але ці особливості є не системними, а конкретно-речовими. І лише при формуванні справжнього поняття для дитини відкривається сутнісний зв'язок між об'єктами, на основі якого і виділяється значення.

Але яким чином виокремлюються ті сутнісні зв'язки, на основі котрих формується значеннєва категоризація об'єктів дійсності? Так, якщо поняття вводиться не аналітичним шляхом, тобто не через строге визначення, а на основі емпіричного досвіду, то дитині (або дорослій людині) потрібно з'ясувати самій, які саме ознаки покладено в основу виділення цього поняття. При цьому до її послуг лише метод індукції: можна виділити спільні ознаки для масиву з n об'єктів, що належать до

певної категорії, і потім переносити ці ознаки на інші об'єкти. Але тоді залучення об'єктів до даної категорії завжди матиме лише гіпотетичний характер, і ніколи не буде гарантії, що правило, яке спрацьовувало для n об'єктів, спрацює і на $(n+1)$ -му об'єкті. Тобто при виділенні емпіричних понять завжди спрацьовуватиме латентна гіпотеза щодо ознак категоризації. Фактично це та сама об'єкт-гіпотеза, яку вище ми ототожнювали із суб'єктивним смислом і яка передує значеннєвій визначеності того чи іншого явища дійсності. Якщо ця гіпотеза не рефлексується, наприклад, унаслідок її постійного емпіричного підтвердження, то смисл, пов'язаний з попереднім досвідом, перестає відрізнятися від значення, і всі елементи досвіду суб'єктивно стають для нас неодмінними властивостями об'єкта, що належить до певної категорії. Ми знову повернулися до онтологізації феномена як механізму формування мертвого міфу. Тобто наш власний суб'єктивний досвід починає "трансляватися" на зовнішній об'єкт і стає для нас уже невіддільним від нього. Тут справа навіть не в тому, що гіпотеза щодо значеннєвої визначеності об'єкта є правильною чи неправильною, а в тому, що спосіб виділення об'єкта перестає рефлексуватися і тим самим відрізнятися від самого об'єкта.

Таке злиття суб'єктивного смислу, що став значенням, і реального об'єкта характерне для побутових репрезентацій. Наукове ж поняття характеризується обов'язковою наявністю рефлексії щодо способів його імплементації, тобто базується на попередньому визначенні. Отже, об'єкт і предмет – той ракурс дослідження, який виділяється в об'єкті, – гносеологічно відокремлюються один від одного.

Вважають, що в понятті фіксуються так звані сутнісні властивості об'єкта чи явища – на противагу тому ж емпірично виведеному значенню, до якого може "прилипнути" будь-яка ознака об'єкта, що в цьому досвіді трапляється регулярно [9; 11]. Адже регулярність може бути випадковою, пов'язаною із суб'єктивним фактором, а не справді онтологічною властивістю речі. Наука ж претендує на онтологію. Відтак у межах суто наукового мислення з'являється думка, що наукове поняття, яке базується на не випадкових властивостях речей, вказує на справжнє, тобто дійсне, визначення речі. І якщо наука як методологія відокремлює предмет від об'єкта, то як інститут вона представляє відкрите нею як реальність, тобто знову змішує предмет і об'єкт.

Але аналітичним, тобто дедуктивно виведеним, може бути лише теоретичне поняття [12]. Емпіричне ж поняття, навіть і наукове, завжди буде синтетичним, оскільки, окрім визначення, у ньому завжди буде явна або неявна апеляція до досвіду. Наприклад, звичайна домашня кішка за ліннєївською класифікацією буде називатися *Felis catus*.

За формою це класичний дедуктивний спосіб визначення об'єкта, який розглядається як такий, що належить певному класу: рід – кішки, вид – кішка домашня. Але насправді для того, щоб ідентифікувати *catus* серед цілої родини кошачих слід наперед мати за взірєць хоча б одну кішку, на основі якої можна було б виділити суттєві з погляду науки, відмітні риси – морфологію або ж генетичний код, тобто спочатку треба мати досвід взаємодії з кішками.

Навіть для розуміння абстрактно побудованих концептів, визначення яких задається через родову належність і відмітну рису, маємо принаймні чітко усвідомлювати, що собою являє той чи той клас об'єктів. Звісно, клас може бути заданий і дедуктивним шляхом, але, йдучи від конкретного до все більш загального, ми рано чи пізно упрємось у якийсь далі невитлумачуваний предмет як, наприклад, пряма чи простір у математиці. Тобто будь-яка логічна побудова завершиться просто інтуїтивною очевидністю щодо певних зрізів реальності. І в першу чергу це стосується самого предмета, який вивчає та чи інша наука. Так, біологія вивчає живе, незважаючи на те, наскільки вичерпним і адекватним є наукове визначення того, що є власне живим. Та й адекватність визначень буде перевірятися їхньою спроможністю описати досвід, тобто є вторинною щодо нього.

Отже, наукове визначення передбачає наявність попередніх уявлень про предметну сферу, щодо якої воно висловлюється. Наукове визначення спроможне строго класифікувати реальність, але ніколи не вичерпує її у своїх дефініціях. Просто понятійна сітка накидається на поле емпірії, але тотальність останньої не є співмірною з її можливостями. Адже коли ми визначаємо об'єкт на основі відмітних рис, зокрема за тим же дедуктивним методом, це буде в певному сенсі негативне визначення як відсікання від загального класу об'єктів даного виду за деяким критерієм. Але представити об'єкт у всій множині його властивостей, тобто дати його вичерпне позитивне визначення, у такий спосіб неможливо. Тому об'єкт не вичерпується тією ідентифікацією, що фіксована в понятті, і не дорівнює науковому предмету.

Що ж до амбіцій науки, що саме вона визначає сутнісні характеристики об'єкта, здійснюючи на їх основі понятійну категоризацію, то вони видаються досить проблематичними з огляду на цілковиту умовність того, що, власне, є “сутнісним”. У якій мірі сутнісним для вас є те, що ваша кицька належить до роду *Felis*? А що є сутнісним для ідентифікації людини – її генетичний код чи її характер? Це різні площини визначення, і залежно від позиції, з якої робиться запит, буде змінюватися і “сутнісність”. І тут справа не в гуманітарній чи природничій парадигмі. Навіть у межах суто фізикалістського дослідження сутнісність наукового визначення виявляється досить проблемною.

Згадаймо відому фізичну задачу: “Як за допомогою вольтметра та секундоміра обчислити висоту будинку?”. Якщо ми звернемося до дефініції вольтметра, то дізнаємося, що це прилад для визначення напруги електричного струму. Застосування вольтметра для вимірювання “кількості” вольтів є з погляду фізики справді його не випадковою, ситуативною ознакою, а визначальною, тобто “сутнісною” рисою. Однак замірювання напруги ні до чого, коли йдеться про обчислення висоти. Утім, задача вирішується досить легко – треба лише скинути вольтметр з даху будинку і заміряти час його падіння до поверхні землі. Далі відстань обчислюється в одну дію як $gt^2/2$. Для вирішення цієї задачі сутнісними рисами вольтметра виявилось те, що він є матеріальним об’єктом з розмірами, значно меншими за висоту будинку. Просто це задача “не за правилами”. Але правило – це якраз те, що виражає умовність. Як тільки це забувається, певне визначення об’єкта починає претендувати на вираження сутності, природи об’єкта. Тоді виникає ілюзія, що об’єкт нібито повністю виражається у своїй ідентифікації.

Як бачимо, знаково-символічним репрезентаціям дійсності чи то у вигляді побутового значення, чи то у вигляді наукового поняття властива тенденція до змішування предмета – того, що виражається, – і об’єкта – елемента реальності. Просто у випадку наукового визначення предмет виділяють на основі об’єктивних властивостей дійсності. Але навіть об’єктивний спосіб категоризації не є абсолютним – це лише один з можливих об’єктивних способів тлумачення реальності. Те визначення, яке ми вкладаємо в об’єкт, відносячи його до того чи іншого поняття, детермінується тими зв’язками, у які ми даний об’єкт включимо і в порівнянні з якими він наділяється (можливо цілком об’єктивно) тими чи іншими характеристиками. Це значить, що категоризація передбачає наявність певної парадигми – того зрізу реальності, у межах якого здійснюється понятійна дефініція. І вибір парадигми вже не детермінується об’єктивними властивостями дійсності, тобто є довільним. Ми можемо розглядати різні зрізи, різні аспекти реальності й отримувати різні предмети, коли йдеться про той же самий об’єкт. Поняття є об’єктивним у сенсі виділення ознак для категоризації того чи іншого явища дійсності, але воно суб’єктивне у сенсі довільного вибору парадигми для здійснення цієї категоризації. І дуже важливо пам’ятати про цей суб’єктивний аспект існування поняття, який означає, що це не дійсність видає на-гора систему категорій, а ця система є нашим власним інструментом для витлумачення дійсності і не лежить десь поза суб’єктом.

Сказане ще не означає переходу до суб’єктивного ідеалізму, оскільки ніхто не стверджує, що категорії взагалі не мають стосунку до

дійсності чи не відображають справді реальних зв'язків між об'єктами. Наразі важливо підкреслити, що предмет, відображений у понятті, не тотожний об'єктові, але має тенденцію до ототожнення з ним у нашій свідомості. Цьому ототожненню сприяє сам дефінітивний характер інтерпретації дійсності, тобто визначення речі через категорію. “Це стіл – за ним їдять”, “це стілець – на ньому сидять” – знайомство з тією чи іншою річчю відбувається через її віднесення до того чи іншого значення, тобто відпочатково для дитини річ уже є значенням. Побутова свідомість категоризує об'єкти відповідно до практичної логіки організації взаємодії з реальністю. Потім індивідуальний досвід зазвичай підтверджує цю логіку, оскільки взаємодія з об'єктом будується саме на її основі. Таким чином досвід підтверджує ту понятійну організацію, що мала його обслуговувати, і в індивідуальній свідомості з'являється не так багато нагод для відлучення об'єкта від предмета, тобто значення. Але не менше спокусу для їх ототожнення має і наука, оскільки саме вона в нашій культурі задає “правильне” тлумачення речей, і саме її категоризація відтворює “справжню” реальність. Тому і в побутових, і навіть у наукових інтерпретаціях дійсності предмет і об'єкт, або, інакше кажучи, значення і денотат, часто не розрізняються. І як тільки суб'єктивний аспект цього визначення (який ми ідентифікували як смисл) перестає рефлектуватися, значення починає сприйматися як таке, що об'єктивно існує, і перестає відрізнятися від об'єкта. Так з'являється мертвий міф – продукт ототожнення суб'єктивних інтерпретацій дійсності і самої дійсності.

Висновок. Актуальність проблеми смислових трансформацій у сучасному міфі можна розглядати у трьох вимірах – онтологічному, гносеологічному і практичному. Міф – це безпосередній спосіб репрезентації дійсності, у якому суб'єктивний аспект відображення не відокремлений від об'єктивного. У процесі формування образу спочатку з'являються так звані об'єкт-гіпотези, які структурують і доопредмечують окремі сенсорні дані. Складні форми втілення смислу, які раніше поставали як розгорнута міфологічна розповідь, сьогодні найчастіше знаходять своє відображення в мистецькому чи науковому творі або ж релігійному служінні. Відмітною рисою сучасного міфу є те, що він перемістився із світу природи у світ штучний (дизайн, мода, танок). Знаково-символічним репрезентаціям дійсності властива тенденція до змішування предмета і об'єкта.

Література

1. Жовтянська В. В. Смислові трансформації в міфі : побудова теорії / В. В. Жовтянська // Наукові студії із соціальної та політичної психології : зб. статей. – К., 2010. – Вип. 24(27). – С. 29–40.

2. Анохин П. К. Проблема принятия решения в психологии и физиологии / П. К. Анохин // Проблемы принятия решения. – М. : Наука, 1976. – С. 7–16.
3. Симонов П. В. Темперамент. Характер. Личность / П. В. Симонов, П. М. Ершов. – М. : Наука, 1984. – 160 с.
4. Краусс Р. Познание и общение / Р. Краусс // Познание и общение. – М. : Наука, 1988. – С. 81–94.
5. Найссер У. Познание и реальность. Смысл и принципы когнитивной психологии : пер. с англ. / У. Найссер. – М. : Прогресс, 1981. – 230 с.
6. Смирнов С. Д. Мир образов и образ мира / С. Д. Смирнов // Вестник Московского университета: Серия “Психология”. – 1981. – № 2. – С. 15–30.
7. Леонтьев А. Н. Психология образа / А. Н. Леонтьев // Вестник Московского университета. – 1979. – № 2. – С. 3–13.
8. Артемьева Е. Ю. Основы психологии субъективной семантики / Е. Ю. Артемьева. – М. : Наука, Смысл, 1999. – 350 с.
9. Выготский Л. С. Мышление и речь // Собрание сочинений : в 6 т. Т. 2. / Л. С. Выготский. – М. : Педагогика, 1983. – 504 с.
10. Тихомиров О. К. Психология мышления / О. К. Тихомиров. – М. : Изд-во Моск. гос. ун-та, 1984. – 270 с.
11. Давыдов В. В. Виды обобщения в обучении / В. В. Давыдов. – М. : Педагогика, 1972. – 423 с.
12. Кант И. Критика чистого разума / И. Кант. – М. : Эксмо, 2007. – 736 с.

© Жовтянська В. В.

МОДЕЛЬ ОРГАНІЗАЦІЇ СПІЛКУВАННЯ З АКТИВІЗАЦІЄЮ КОГНІТИВНИХ ПРОЦЕСІВ У ХОДІ ВИРІШЕННЯ ЗАВДАНЬ СПІЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В. Ф. Нестеров, м. Київ

Представлено досвід конструювання моделі спілкування з активізацією когнітивних процесів у ході вирішення завдань спільної діяльності. Розглянуто складові моделі (ситуація діяльності і завдання спілкування, спосіб вирішення завдань у спілкуванні, дії організатора щодо вирішення завдань у спілкуванні), структурна і просторова схеми моделей організації спілкування. Наведено результати використання моделі когнітивно орієнтованого спілкування та приклади її застосування.

Ключові слова: модель організації спілкування, ситуація спільної діяльності, завдання спілкування, організатор спілкування, ставлення, точки зору, узгодження, підстави точок зору.

Представлен опыт конструирования модели общения с активизацией когнитивных процессов при выполнении задач совместной деятельности. Рассмотрены составные части модели (ситуация деятельности и задачи общения, способ решения задач в общении, действия